

Ens trobem immersos en un procés de construcció europea on els avenços s'han produït a un ritme vertiginós. Les institucions europees cada cop han adquirit més poders de decisió, i el procés d'unificació ha abastat diversos àmbits, deixant de centrar-se tan sols en aspectes purament econòmics. Però perquè la democràcia avanci juntament amb aquest procés d'unió europea, és necessària la legitimitat viscuda i sentida d'aquestes institucions i de tot el seu procés de creació i evolució per part dels ciutadans. Tanmateix, a més de la legitimitat formal, caldria aquella que es fonamenta en l'interès i la participació de tots els individus en els afers comunitaris; i aquests factors depenen, en gran mesura, del sentiment d'identitat europea existent i de la identificació amb Europa per part dels seus ciutadans.

El sentiment o la percepció de la legitimitat respecte la construcció europea preocupa especialment en l'actualitat degut als resultats de l'entrebancós procés de ratificació de la Constitució Europea. El 20 de febrer de 2005 es va celebrar a Espanya el primer referèndum de la Unió per tal d'aprovar el Tractat pel qual s'estableix una Constitució per a Europa. Si bé el sí va guanyar amb un 76,73% del total dels vots vàlids emesos, cal destacar que l'abstenció va arribar a un 57,68%, suposant la xifra més baixa de participació en unes eleccions europees a Espanya. A més, després dels no a la Constitució obtinguts en els referèndums de França i Holanda, i de l'ajornament dels referèndums a Gran Bretanya, Portugal, Dinamarca, Txèquia i Irlanda, la qüestió de la legitimitat de la construcció europea preocupa més que mai. En general, els ciutadans dels Estats membres sempre han mostrat poc interès per Europa, poca participació en els afers comunitaris i un sentiment d'identitat europea molt feble, secundari i llunyà.

Al capdavall, resulta necessària l'existència d'una consciència general, d'un sentiment col·lectiu que actuï com a motor de la construcció europea des de dins, i que permeti funcionar a Europa com un tot.

Davant la constatació d'aquesta realitat, des dels poders i les institucions europees s'ha pres la determinació de fomentar la identitat europea entre els joves. Si les noves generacions se senten més europees, estaran més a favor del procés de la Unió, s'interessaran més pels assumptes comunitaris i participaran amb major grau en els

esdeveniments polítics de la construcció europea. El repte que se'ns planteja no és només aconseguir que es cregui en la Unió Europea com una opció de futur, sinó que els ciutadans s'identifiquin amb aquesta unió i se sentin europeus. Que es trenquin els estereotips i els prejudicis cap a altres cultures i nacions, llengües i tradicions; que el sentit d'identitat es transformi en quelcom més ampli, obert i tolerant. Però, de ben segur, no es tracta d'un repte fàcil d'assolir.

Des de les elits polítiques europees es té la confiança en què la conscienciació de la legitimitat es pot resoldre pedagògicament. Monnet, un dels pares de la idea de la unitat europea, ja va afirmar: "Si hagués de començar una altra vegada, començaria per l'Educació"¹. Així doncs, com afirma Félix Etxeberria, un cop materialitzada la unitat europea en el terreny econòmic i polític, es vol que l'educació compleixi amb el paper d'apropar als ciutadans la realitat que ja existeix o que va en camí d'existir (Etxeberria, 2000). Per tant, a l'escola se li encomana jugar un paper clau en el foment de la identitat europea entre els adolescents. Es tracta d'una tasca lenta i complexa, amb l'inconvenient afegit que l'educació avança amb posterioritat a la realitat social, però no per això es tracta d'un repte impossible.

Aquest és un dels motius pels quals el present estudi se centra en l'àmbit educatiu. L'objectiu principal és conèixer empíricament fins a quin punt l'escola influeix en la creació de la identitat europea entre els adolescents, amb la intenció d'esbrinar com fomentar satisfactòriament aquest sentiment identitari des d'aquest àmbit. Som conscients de l'existència d'altres agents socialitzadors, que intervenen conjuntament amb l'escola, en la formació d'aquesta identitat, com ara la família, els grups d'iguals, l'entorn, i els mitjans de comunicació, els quals també es tenen en compte en aquesta recerca. Tanmateix, l'estudi se centra en l'escola, tot i plantejant-se la ubicació del seu poder d'influència respecte els altres factors, ja que es tracta d'un important agent socialitzador tant per als infants com per als adolescents, a més de ser la font principal d'informació que reben d'Europa.

Ara bé, el projecte pedagògic ha de tenir en compte la complexitat de l'entramat identitari adolescent: les identitats locals, nacionals, i supra-nacionals; les identitats

ideològiques, la convivència plural i els conceptes de frontera. Aleshores, és necessari subratllar que el present estudi parteix de l'existència d'identitats múltiples, i no unitàries, per a cada individu (Hall, 1997; Wegner, 2001); i cal destacar també que, en determinades zones, aquesta multiplicitat és encara superior. Ens referim a determinades comunitats autònomes, regions o *landers* europeus on se superposen o rivalitzen les identitats autonòmiques o nacionals amb les locals i les estatals. Ens interessa especialment analitzar com s'estructuren i es formen les diverses identitats adolescents en aquestes zones i com es relacionen amb la identitat europea, ja sigui en relació de complementarietat o conflicte.

Consegüentment, la **pregunta inicial** que ens plantejem en aquest estudi és: Com influeix l'escola en la formació de la identitat europea entre els adolescents, en àmbits on concorren múltiples identitats?

Certament l'escola és un dels més importants agents socialitzadors en les etapes de formació dels adolescents. La major part dels estudis i de la bibliografia que tracta la qüestió (H.A. Bosma, 1992; Dekker, 1993; Wegner, 2001), que esmentarem en apartats posteriors, demostra la importància de l'**educació** en el foment de la ciutadania europea, així com de la pròpia identitat europea. El seu poder d'influència es fonamenta en tres mecanismes principalment. En primer lloc, en la seva funció **com a difusora de coneixements d'Europa**, i com a principal font d'informació europea que reben els adolescents. Aleshores, ens plantejem si una de les accions clau en el foment de la identitat europea és incidir en l'ensenyament sobre Europa. Degut a això, les dues primeres hipòtesis d'aquesta recerca són les següents:

H1: Els adolescents amb més coneixements d'Europa posseeixen millors expectatives de la UE.

H2: Els adolescents que tenen millors expectatives de la UE són els que se senten més europeus.

El segon mecanisme que posseeix l'**escola** per al foment de la identitat europea entre els adolescents rau en la seva potencialitat **com a planificadora i creadora de programes**

¹ Citat a Etxebarria (2000:13)

d'intercanvis escolars. Es tracta del “coneixement experiencial”², o sigui, aquell que s’obté de les vivències pròpies i no de les informacions difoses en una aula. Per això, la tercera hipòtesi del treball pretén comprovar la influència del nombre de països europeus visitats. *H3a: Els adolescents que han visitat més països europeus posseeixen més coneixements d’Europa. H3b: Els adolescents que han visitat més països europeus se senten més europeus.*

Finalment, el darrer mecanisme dels **centres escolars** per potenciar la identitat europea se centraria en la seva funció **com a educadors per a la ciutadania europea**. Amb aquesta finalitat va sorgir el concepte de la Dimensió Europea de l’Educació (DEE). És la part de l’educació europea centrada en els aspectes cívics, que pretén fomentar els coneixements i el grau de ciutadania, així com també la identitat europea entre els adolescents.

No va ser fins el 1976 quan, per primera vegada, es va parlar de la Dimensió Europea de l’Educació, en aprovar-se el Programa d’Acció en Educació. Però aquests primers documents tan sols van ser una declaració d’intencions, que a la pràctica no van suposar cap avenç en la realitat educativa. A través de la Resolució de 1988, es van detallar els objectius de la Dimensió Europea i es van engegar les primeres accions a realitzar en aquesta direcció. La idea de la DEE s’ha anat ampliant i actualment cerca una unió més estreta entre tots els ciutadans europeus, un coneixement més ampli de les diverses cultures dins la UE i una acceptació i comprensió en tots els àmbits comunitaris. Així

doncs, des que es planteja que la DEE ha d’aconseguir aquesta proximitat entre els ciutadans europeus, s’obre un nou i important repte des de l’àmbit educatiu. S’assumeix que l’ensenyament de la ciutadania europea comporta que els joves se sentin també més europeus. Per consegüent, el present estudi pretén analitzar en concret aquesta assumida relació entre ciutadania i identitat europea, i constatar que realment l’ensenyament de l’una comporta l’increment de l’altra. Aleshores, la quarta hipòtesi pretén demostrar que els adolescents més cívics, més participatius, més associacionistes, aquells que mostren posseir uns nivells més elevats de ciutadania, també són els que se senten més europeus.

² Concepte utilitzat per Prats (2001), que fa referència al coneixement directe que obtenen els joves dels diferents països europeus pel fet d’haver-los visitat personalment.

H4: Els adolescents que mostren posseir major grau de ciutadania se senten més europeus.

Com s'ha esmentat anteriorment, una de les particularitats d'aquesta recerca rau en l'àmbit de la seva localització, ja que s'ha seleccionat una zona d'estudi on concorren múltiples identitats (la local, l'autonòmica o nacional, i l'estatal), amb la finalitat d'analitzar com es desenvolupa en aquest àmbit la identitat europea i com s'insereix en l'entramat identitari adolescent. Per tant, la cinquena hipòtesi pretén constatar que la identitat europea es pot sentir com a no contradictòria, sinó complementària de les identitats catalana i espanyola; i per tant, els joves que se senten més catalans i espanyols, també es poden sentir europeus. ***H5a: Els adolescents que se senten més catalans també se senten més europeus. H5b: Els adolescents que se senten més espanyols també se senten més europeus.*** Amb l'enunciat d'aquesta hipòtesi es pretén mesurar la complementarietat o el conflicte dels diversos sentiments identitaris. Si es demostra la inexistència de correlació, no podrem afirmar la relació entre les identitats catalana i espanyola amb l'europea. Si la correlació és negativa o inversa suposaria que les identitats relacionades resulten contradictòries entre sí, perquè els joves que se senten més catalans se senten menys europeus. I el mateix per la identitat espanyola. En canvi, si existeix una correlació positiva, les identitats són complementàries, que és del que parteix la nostra hipòtesi.

Un altre aspecte que es planteja en aquest estudi és el de la tolerància i l'acceptació dels ciutadans i cultures de països extra-comunitaris. La realitat constatada d'una creixent presència de ciutadans estrangers amb cultures molt diverses en territori europeu planteja la necessitat d'organitzar una ciutadania multicultural no discriminatòria per a cap individu. No obstant això, segons els experts, tota societat cerca mantenir la seva cohesió en l'espai i en el temps mitjançant la diferenciació dels seus membres respecte dels estrangers. Aquest procés de diferenciació, i al mateix temps d'exclusió del que és exterior es produeix perquè tota societat necessita crear el seu propi món de sentit per mantenir-se unida com a tal. Avui dia els estrangers no comunitaris, com a conseqüència de les polítiques d'immigració dels governs europeus, juguen el paper d'"exterior constitutiu" en el procés de configuració de la UE (Silveira Gorski, 2000). Aleshores, aquest estudi se centra en analitzar quin és el grau d'acceptació dels

estrangers i de les cultures extracomunitàries per part dels ciutadans europeus, així com la relació existent amb les seves identitats.

La present recerca no pretén endinsar-se en el camp de l'educació multicultural, ni portar a terme una anàlisi de la seva situació actual, sinó tan sols conèixer el nivell de tolerància i acceptació, per part dels adolescents europeus, de ciutadans d'altres cultures extra-comunitàries depenent dels seus sentiments identitaris. Per això, la sisena hipòtesi tracta d'esbrinar si els joves que se senten més europeus són els que mostren índexos superiors d'acceptació dels estrangers. Igualment es vol observar si existeixen diferències d'acceptació i tolerància pels joves que se senten més catalans o més espanyols. ***H6: Els adolescents que se senten més europeus mostren una major acceptació i tolerància envers els ciutadans i les cultures extra-comunitàries.***

El tema de l'acceptació d'una mateixa educació a l'escola i uns sistemes educatius europeus comuns per part dels alumnes és força conflictiu i suscita no poques controvèrsies. Fins l'actualitat la UE ha estat molt respectuosa amb els diferents sistemes educatius dels respectius Estats membres, degut a la riquesa que suposa la seva diversitat cultural. Cada sistema educatiu és el resultat de processos històrics, socials i culturals diversos, i no és senzill establir criteris unificadors si això significa perdre part d'aquesta riquesa cultural. Malgrat això, existeixen certes tendències transnacionals cap a l'europeïtzació dels currículums, s'està arribant a acords sobre l'ensenyament d'història als llibres de text francesos i alemanys, i s'elaboren programes guia per a educadors en aquesta direcció. Concretament, en la introducció de la LOE es parla d'una certa convergència dels sistemes educatius, que s'ha traduït en l'establiment d'uns objectius educatius comuns. Aquests es resumeixen en tres principis bàsics. En primer lloc, millorar la capacitat dels docents, desenvolupar les aptituds necessàries per la societat del coneixement, garantir l'accés de tothom a les tecnologies de la informació, i aprofitar al màxim els recursos disponibles. En segon lloc, facilitar l'accés generalitzat als sistemes d'educació, la qual cosa suposa construir un entorn d'aprenentatge obert, promoure la ciutadania activa, la igualtat d'oportunitats i la cohesió social. I en tercer lloc, reforçar els llaços amb la vida laboral, amb la investigació i amb la societat en general; desenvolupar l'esperit emprenedor, millorar l'aprenentatge d'idiomes, augmentar la mobilitat i reforçar la cooperació europea. És per aquest motiu, que la setena hipòtesi d'aquest estudi planteja aquests temes. Es pretén esbrinar quina és

l'opinió dels adolescents respecte a la possible unificació dels sistemes educatius, així com l'acceptació de l'estudi d'una història i cultura comunes. A més, resulta interessant observar si existeixen diferències en les opinions dels joves depenent dels seus sentiments identitaris. ***H7: Els adolescents que se senten més europeus estan més a favor de l'homologació dels sistemes educatius dels Estats membres.***

Finalment, en la vuitena i darrera hipòtesi es pretén analitzar quin és el grau d'influència de l'escola en la formació de la identitat europea dels adolescents en relació amb la influència dels altres agents socialitzadors que es consideren claus en l'estudi: la família, l'entorn i els mitjans de comunicació. L'objectiu d'aquesta hipòtesi és constatar com influeixen cadascun d'aquests factors en l'entramat identitari adolescent, en quins nivells (primari i secundari) exerceixen la seva influència, i quin és el paper que juguen en la formació de la identitat europea. ***H8: L'escola és la principal font a través de la qual els adolescents reben informacions d'Europa. Però la seva influència en la formació de la identitat europea, tot i que important, actua en un nivell secundari.***

Un cop definit l'objectiu de l'estudi, la pregunta inicial, i les hipòtesis que marquen el fil conductor d'aquesta recerca; tot seguit s'examinen els **principis teòrics** necessaris per delimitar el **concepte d'identitat**, des de l'àmbit de les ciències socials, i més concretament, el **d'identitat europea**. Es parteix d'un punt de vista constructivista i d'una definició d'identitat múltiple en constant procés de canvi i evolució. Per tal d'ubicar millor el punt de partida d'aquesta recerca i el concepte d'identitat del qual partim i alhora no ésser exhaustius, es resumeixen sintèticament les principals teories i definicions existents sobre identitat, les seves principals característiques i els autors més destacats de cadascuna d'elles.

En segon lloc, també en el marc teòric, es mencionen els **principals agents influents i formadors d'identitat** entre els joves (l'escola, la família i els mitjans de comunicació). S'esmenten les diferents teories existents sobre la seva influència des de diverses disciplines, així com estudis empírics que demostren el poder real de cada agent en la creació de les identitats entre els adolescents.

En referència a l'escola, que és l'agent clau en el qual es basa l'anàlisi d'aquest estudi, s'examina **l'ensenyament per la ciutadania**, i en concret, l'ensenyament per la

ciutadania europea; així com el concepte i la valoració de la Dimensió Europea de l'Educació.

El marc teòric finalitza amb la delimitació del concepte de ciutadania europea des de diverses perspectives, a més de la seva vinculació amb la identitat europea, ja que l'esmentada relació és un dels aspectes destacats que es pretén analitzar en aquesta recerca.

Per conèixer quin és el sentiment d'identitat europea que posseeixen els adolescents, com es relaciona dins l'entramat identitari, i quins agents són els principals influents en el procés de formació de les identitats, **metodològicament** s'utilitzen dues tècniques de recollida d'informació, que corresponen a les dues parts del procés d'aquest estudi: la quantitativa i la qualitativa.

Per l'anàlisi quantitativa s'empra un **qüestionari** d'opinió de caràcter descriptiu, amb el qual s'interroga als adolescents sobre els seus coneixements d'Europa, el seu grau de ciutadania, els sentiments identitaris, la seva acceptació de ciutadans i cultures extra-comunitàries, i finalment, les seves actituds i expectatives respecte a la Unió Europea.

La segona tècnica de recollida d'informació utilitzada és l'**entrevista en profunditat** semi-dirigida (anàlisi qualitativa), que ens proporciona una informació més completa sobre les identitats dels joves, els factors que influeixen en la seva formació i les relacions internes de complementarietat o conflicte que es poden crear dins l'entramat identitari de cada individu.

El marc metodològic proposat per la realització de l'estudi se situa en una perspectiva descriptiva. El tractament de les dades s'ha realitzat amb estadístics descriptius, taules de contingència i correlacions de variables, a través del programa SPSS. Per altra banda, les conclusions de l'anàlisi de les entrevistes en profunditat s'han inclòs com a ampliació i explicació dels resultats de l'estudi quantitatiu.

La **descripció de la mostra** utilitzada és una anàlisi exhaustiva de qui són els adolescents enquestats i entrevistats per ubicar i comprendre millor els resultats de la recerca. Resulta de cabdal importància conèixer a quins centres i localitats pertanyen,

quins cursos realitzen, quines edats tenen, la seva distribució per gènere, el nivell d'estudis dels seus pares, la seva procedència i a quin nivell socioeconòmic pertanyen; per entendre millor com són i com es formen els seus sentiments identitaris.

Els **resultats** de l'estudi confirmen la importància de l'escola com a agent clau en la formació de les identitats dels adolescents, des dels seus tres possibles àmbits d'influència: com a principal font d'informació i coneixements d'Europa, com a planificadora i realitzadora d'intercanvis escolars i com a educadora per a la ciutadania europea. Així mateix, també es comprova que el rol dels centres escolars en aquests tres àmbits no sempre obté resultats positius en el foment de la identitat europea. Es requereix que es compleixin unes certes condicions en la seva actuació. El descobriment d'aquests requisits ha resultat de cabdal importància per matisar quina ha de ser la tasca de l'escola i quins aspectes ha de potenciar si vol fomentar realment la identitat europea entre els adolescents.

En les **conclusions** es mostra, a través d'uns gràfics, quins factors influeixen en la formació de la identitat europea, i com actuen en l'entramat identitari juvenil. La família, -principalment els pares-, i l'entorn són els agents que més influeixen en el nivell primari de les identitats, que és el més subjectiu i emocional, a més de ser el que normalment determina la identitat principal dels individus, la més profunda i identificativa. Ja sigui per assimilació o rebuig, els adolescents adopten o canvien en part el llegat de les identitats paternes i ambientals. Contràriament, l'escola i els mitjans de comunicació, que resulten ser les principals fonts d'informació que reben els adolescents d'Europa, influeixen en el nivell secundari de les identitats, on l'entramat identitari se superposa i complementa. La seva influència és analitzada i seleccionada per part dels joves, resultant més informativa i racional que emotiva. Així doncs, l'escola no interfereix en la creació de la identitat primària i identificativa dels individus, sinó en la formació de les identitats complementàries; malgrat això, la seva influència pot resultar de cabdal importància en la creació de la identitat europea entre els adolescents si actua seguint uns objectius i uns paràmetres establerts.

La tesi finalitza amb un apartat de **propostes d'intervenció** per al foment de la identitat europea entre els joves. Després d'haver analitzat quins són els factors que més influeixen, i quins requisits calen perquè tant l'actuació de l'escola com la d'altres

agents sigui positiva en aquesta tasca, les propostes d'intervenció que es plantegen de ben segur augmentaran els sentiments d'identitat europea entre els adolescents en un futur proper.

Així doncs, l'aportació d'aquesta tesi, que tracta el tema de la formació de la identitat europea en els adolescents, del qual han tractat altres estudis previs, considerem que se centra en diversos aspectes:

- Per una part, l'àmbit o contextualització de l'estudi, ubicat a Tarragona ciutat i altres zones rurals de la comarca i comarques properes. La zona escollida ha estat triada en funció de complir el requisit de ser un àmbit on concorren múltiples identitats (la local, l'autonòmica i l'estatal).
- Per altra part, es tracta d'un estudi centrat en conèixer l'opinió sobre el tema per part dels propis protagonistes, els adolescents. Esbrinar com perceben les seves identitats, la seva formació i les relacions de complementarietat i conflicte que consegüentment es desenvolupen en el seu entramat identitari.
- Una altra de les originalitats d'aquesta recerca és que no es limita a contemplar quins són els coneixements dels adolescents sobre Europa, sinó que es basa en la relació d'aquests coneixements amb la formació de la seva pròpia identitat europea. Per tant, l'estudi es concreta en l'entramat identitari.

Finalment, apuntar que totes les variables analitzades en la tesi es relacionen amb la formació de la identitat europea en els adolescents. Ja sigui el fet de viatjar i conèixer altres països europeus, com l'acceptació d'un mateix sistema educatiu a l'escola, o l'acceptació de ciutadans o cultures extra-comunitàries; tot gira al voltant de l'objectiu principal d'anàlisi, que és la seva relació amb la identitat europea dels adolescents.